

monumentenzorg en archeologie

nieuwsbrief 32, november 2008

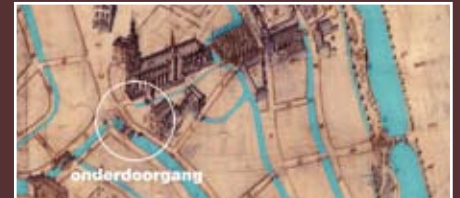
Fundering kapel gevonden

5

Kijk eens omhoog naar Markt 4

11

Gouda's Geheime Onderwaeter Weerelt

14

In deze nieuwsbrief kunt u lezen over oude bomen in Gouda. Deze groene monumenten zijn de levende binding met het verleden. Ook doen we verslag van de onverwachtse vondst van de fundering van de Clarissenkapel op de voormalige Brandweerlocatie aan de Nieuwehaven. Daarnaast besteden we aandacht aan het bijzondere pand aan Markt 4. En we nemen een kijkje in Gouda's 'geheime onderwaeter weerelt'.

Groene monumenten: een levende binding met het verleden

Bij groene monumenten gaat het niet over de RAL-kleur 'monumentengroen' of over algenaanslag op oude stenen. Groene monumenten zijn oude bomen. Levende monumenten dus! Op particulier terrein in Gouda staan nu 181 monumentale bomen, op openbaar terrein ruim 200. De gemeente en betrokken particulieren doen hun best de bomen voor komende generaties te behouden. Ze zijn tenslotte een levende binding met het verleden.

Een walnoot op een typerende plek voor onze omgeving, namelijk op de kleiige grond van een dijktalud; op terrein van RSW langs de Broekweg

Bomenlijsten

De Bomenstichting maakt zich al lange tijd sterk voor het behoud van monumentale bomen in Nederland. Deze stichting heeft een lijst met bomen door heel Nederland opgesteld. Op deze lijst komen ook enkele Goudse bomen voor. Gouda heeft begin jaren negentig ook zelf het initiatief genomen om een inventarisatie uit te voeren van monumentale bomen op openbaar en particulier terrein. Beide lijsten worden dit jaar weer helemaal up-to-date gemaakt.

Goudse criteria

Bij de eerste inventarisatie zijn de criteria van de Bomenstichting plus aanvullende eigen criteria gebruikt. Bij een recente inventarisatie zijn de criteria sterk vereenvoudigd. Een boom moet minimaal vijftig jaar oud zijn en zó gezond dat hij naar verwachting nog zeker tien jaar blijft leven. Landelijk wordt tachtig jaar gehanteerd als minimumleeftijd. Maar omdat onze slappe veenbodem zijn beperkingen heeft voor bomen hebben we in Gouda de leeftijd naar beneden bijgesteld.

De bomen die van nature op veengrond willen groeien, zijn elzen, wilgen, populieren, berken en soms ook essen. Dit zijn bomen die doorgaans niet zo heel oud worden. Bomen die wel heel oud kunnen worden, zoals beuken, eiken en linden, hebben het moeilijk op veengrond. Ze kunnen niet diep wortelen en als hun kruin uiteindelijk toch fors uitgroeit, is de kans op omwaaien bij een storm nogal groot.

Bij oude gebouwen

Oude bomen staan meestal in de buurt van oude gebouwen. Ze zijn dus vooral te vinden in de Goudse binnenstad, in de ring van wijken daar direct omheen (Korte Akkeren, Nieuwe Park, Kadebuurt en Kort Haarlem) en langs enkele oude wegen zoals de Voor- en Achterwillenseweg, de Bloemendaalseweg en de Gouderaksedijk.

Eén van de vier bekende platanen op de Markt

Bij de oude wegen treffen we de bomen vooral aan bij (voormalige) boerderijen, bij oude villa's of bij een loonwerkershuisje. Langs de Bloemendaalseweg zijn soms boerderijen verdwenen terwijl de bomen wel bewaard zijn gebleven. Wie daar goed op let, kan zien dat er bijvoorbeeld tussen de Prinses Louiseflat en de weg een boerderij heeft gestaan. Evenals naast verpleeghuis Bloemendaal.

Bij de Bloemendaalseweg is een oude beuk te vinden, maar dat is aan zijn lengte niet af te zien. De boom is kort en gedrongen gebleven. Op de drogere gronden zou de boom misschien wel twee keer zo hoog en majestueus zijn geweest.

Het zal nog zeker tien jaar duren voor de eerste monumentale bomen in de nieuwere wijken van Gouda - Bloemendaal en Plaswijk - te vinden zijn. Deze wijken dateren van eind jaren zestig en jaren zeventig. Door ophogingen zijn bovendien de laatste jaren veel bomen verloren gegaan.

Wist u dat ... ?

...er in Gouda nog enkele bomen van voor 1900 zijn?

Bijvoorbeeld de rode beuk achter Blauwstraat 15, te zien vanaf de Naaierstraat. En een rode beuk op het voorterrein van de Katholieke Begraafplaats aan de Graaf Florisweg.

...de dikste bomen in Gouda een stamomtrek van ruim over de drie meter hebben?

Bijvoorbeeld oude paardenkastanjes in de binnenstad, of de hierboven genoemde rode beuk bij de begraafplaats, maar ook twee oude treurwilgen langs de Bloemendaalseweg 45, 43 a en c.

...de hoogste bomen in Gouda een paardenkastanje achter Turfmarkt 10,

een es in de tuin van Karnemelksloot 22 en twee populieren achter Westhaven 24 en Achter de Vismarkt 3d/e zijn?

Allen bomen boven de 20 meter.

...Gouda enkele bijzondere en opvallende soorten bomen kent?

Bijvoorbeeld een moerascypres aan de Frederik Hendriklaan 93, een zomereik aan de Voorwillenseweg 133, een blauwe ceder aan de Graaf Florisweg 111a, een walnoot aan de Broekweg 2, een tulpenboom achter Fluwelensingel 36 en een ginkgo achter Fluwelensingel 91. Deze bomen staan op particulier terrein. Dus mocht u enthousiast zijn geworden en de bomen willen gaan bekijken? Houdt dan rekening met de privacy van de bewoners.

In oude parken

In de oude Goudse parken staan ook oude bomen. Bijvoorbeeld in het Houtmansplantsoen, het Van Bergen IJzendoornpark en Nieuwe Park. Het Van Bergen IJzendoornpark is zelfs aangewezen als groen gemeentelijk monument.

De parken werden eind 19^e en begin 20^e eeuw ingericht. De plek en grond waarop de parkbomen groeiden, zijn van invloed op het huidige aantal aanwezige monumentale bomen: 35 in het Houtmansplantsoen en 24 in het (grotere) Van Bergen IJzendoornpark.

Het Houtmansplantsoen ligt op een plek waar vroeger de versterking van de ommuurde stad Gouda lag. Waarschijnlijk lag daar vroeger ook het kasteel van Gouda. Een voordeel voor de bomen is dat deze plek daarom naar verhouding hoog ligt en bomen daar dieper kunnen wortelen. Het Van Bergen IJzendoornpark en Nieuwe Park liggen op oorspronkelijke veengrond. Deze grond is vroeger op bescheiden schaal met as uit de stad opgehoogd en een paar jaar terug gewoon met grond. Het park

Prachtig winterbeeld van een suikeresdoorn naast de Mallegatssluis

verzakte en werd erg drassig. Hierdoor werd het park minder aantrekkelijk om te gebruiken en moeilijker om te onderhouden. Het ophogen van grond is voor veel bomen niet goed. De kans op wortelsterfte is reëel en dat komt de gezondheid van een boom niet ten goede. Renovatie van 'oud groen' kent dus zo zijn eigen problemen.

Nuttig en voor de sier

Meestal hebben de oude bomen een sierfunctie. Maar soms hadden ze van oorsprong een nuttige functie. De bomen moesten bijvoorbeeld de zon uit de voorkamers van de boerderij houden waar kaas werd gemaakt en opgeslagen. Voor die functie werden de bomen dan ook nog eens in leivorm gesnoeid, zoals lindes of paardekastanjes. In de binnenstad en omliggende wijken hebben de bomen vrijwel uitsluitend een sierfunctie als begeleiding van grachten en singels. De bomen zijn sfeerbepalend in de oude parken en tuinen.

Eén van de vele oude paardekastanjes; deze staat achter de Turfsingel in een tuin

Particuliere monumentale bomen

Dat bewoners van Gouda oude bomen waarderen, blijkt telkens weer. Zeker als een boom moet worden omgezaagd. Zo'n gebeurtenis roept vaak heftige emoties op. Toen Gouda haar inwoners eind 2007 opriep om monumentale bomen op particulier terrein aan te melden, werden er bijna 50 bomen opgegeven. Daar waren bomen bij die al op de bestaande lijst voorkwamen, maar er zijn ook 26 bomen aan de lijst met particuliere bomen toegevoegd. Opvallende nieuwelingen? Een hoogstammige perenboom uit de tweede helft van de dertiger jaren. Een andere oude perenboom waarvoor een schutting is gemaakt met een gat er in. Een berk in de Sophiastreet, daar geplant door de eerste bewoner in 1939. En twee vergroeide kastanjes geplant bij de oplevering van een huis aan de La Reylyaan in de dertiger jaren.

Ondersteuning van gemeente

Bomen zijn levende monumenten en zijn daarmee helaas extra kwetsbaar. Er ontwikkelen zich nieuwe ziektes, zoals de bloedingsziekte bij kastanjes. De gemeente Gouda ondersteunt daarom de mensen die een oude boom van de lijst in hun tuin hebben staan. Zij krijgen een bijdrage voor het behouden van zo'n boom. Deze monumentale bomen op particulier terrein worden ook in de driejaarlijkse gezondheidscontrole door Cyclus betrokken. Tot voor kort voerde Gouda deze alleen uit voor de bomen op openbaar terrein. Hier staat tegenover dat de gemeente voor een monumentale boom geen kapvergunning verleent tenzij er gevaar dreigt door bijvoorbeeld omvallen.

Gemeente Gouda bekijkt samen met Cyclus hoe er extra aandacht voor de monumentale bomen kan komen. Wellicht door een wandeling uit te zetten langs een aantal bomen.

Fundering kapel Clarissenklooster toch gevonden

Afgelopen april vond de archeologische opgraving op de voormalige Brandweerlocatie aan de Nieuwehaven plaats. De verwachting was sporen van het Clarissenklooster uit 1475 aan te treffen. Voor sporen van de kapel van dit klooster zou waarschijnlijk niet diep genoeg gegraven worden. Maar: de muren van de kapel kwamen al tevoorschijn op nog geen vijftig centimeter onder het maaiveld.

De kapel is inmiddels uitgebreid onderzocht. Dit artikel beschrijft de voorlopige resultaten van het onderzoek, wat daaraan is voorafgegaan en hoe het vooronderzoek ons op het verkeerde been heeft gezet.

Proefsleuf (2003)

Het onderzoek naar de voormalige Brandweerlocatie begint in maart/april 2003. Dan wordt een proefsleuf aangelegd. Het doel van deze sleuf is het lokaliseren van de kapel van het Clarissenklooster. Uit de historische bronnen is bekend dat het klooster vanaf 1475/1480

op deze locatie heeft gestaan (zie kader Clarissenklooster). Het bouwplan voor de Brandweerlocatie is op dat moment nog in ontwikkeling. Het is de bedoeling om de kapel aan te treffen en in het plan te verwerken. Op die manier kan de kapel bewaard blijven, en tegelijkertijd een bijdrage leveren aan het nieuwbouwplan.

De positie van de proefsleuf is gebaseerd op historische kaarten. Op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1588 en die van Blaeu uit 1649 lijkt de kapel op het voorste deel van het terrein te hebben gestaan (zie afbeeldingen): schuin in de hoek van het binnenterrein

met een oost-westelijke oriëntatie. Dat was ook gebruikelijk volgens de christelijke traditie. De kaart van Van Deventer uit 1560 toont de kapel op ongeveer dezelfde plaats, maar met een noordwest-zuid-oostelijke oriëntatie. Deze kaart blijkt nu de enige juiste kaart te zijn. Maar dat is in 2003 - bij het begin van het onderzoek - nog niet bekend. Op basis van de kaart van Blaeu, en in mindere mate die van Braun en Hogenberg, wordt de proefsleuf daarom gepland op het voorste deel van het terrein. Op deze plek zijn de meeste mogelijkheden voor eventuele inpassing van de kapel.

◀ Uitsnede kaart Blaeu
◀ Uitsnede kaart Van Deventer

▼ Uitsnede kaart Braun en Hogenberg

Clarissenklooster

Het Clarissenklooster is rond 1466 gesticht als vrouwenklooster, behorend tot de orde van Sint Franciscus. De zusters volgden de zogenaamde Eerste Regel van Sint Clara, die aan de nonnen volledige bezitloosheid oplegde. Vandaar ook wel de naam 'arme claren'. Behalve het kloosterterrein zelf, en zoveel land als ze nodig hadden om vee voor eigen gebruik te weiden, had het klooster geen enkel bezit.

In 1475 kreeg het klooster van het stadsbestuur van Gouda toestemming om op het eigen terrein tussen de Turfmarkt en de Nieuwehaven een kapel op te richten. Uit de bronnen is bekend dat die kapel in 1480 is ingewijd. Heel lang heeft het niet bestaan: zoals zoveel kloosters werd het tijdens de reformatie, op 6 april 1573, geplunderd. Volgens de bronnen door scheepslieden (Geuzen) uit Dordrecht, die ook al vernielingen in de Sint-Janskerk hadden aangericht.

Na de plunderingen werd het klooster gesloten. Hierna werden de kloostergebouwen gebruikt als armenhuisvesting. De kapel en het bijbehorende terrein werden gebruikt als stadstimmerwerf, tot aan de sloop in 1690.

18^e eeuwse straatje

Werking grondradar

Grondradar werkt met elektromagnetische golven die via een zendantenne de ondergrond in worden gestuurd. Deze golven reflecteren in een bodem wanneer de materiaaleigenschappen van die bodem veranderen, bijvoorbeeld wanneer ze op steen stuiten in plaats van grond. De gereflecteerde golven worden geregistreerd met een ontvangstantenne aan het oppervlak. Daarna kan de opbouw van de ondergrond, en alle obstakels daarin, worden gereconstrueerd.

De resultaten vallen tegen. In de twintig meter lange en twee meter diepe sleuf worden sporen aangetroffen van een 18^e eeuwse straatje (zie foto) en wat 17^e eeuwse muurwerk. Maar geen resten van de kapel. Duidelijk wordt wel dat de kapel op behoorlijke diepte moet liggen. Het onderste niveau in de proefsleuf dateert namelijk van rond 1650. De kapel is ruim 150 jaar ouder en moet daarom dieper liggen. Dieper dus ook dan de aan te leggen parkeerkelder.

Conclusie: de kapel is wellicht op het achterterrein nog wel aanwezig en wordt dan niet verstoord door de bouwwerkzaamheden. Dit kan echter niet worden getest: vanwege verontreiniging op het achterterrein is de aanleg van een proefsleuf niet mogelijk.

Geofysisch onderzoek (2005)

In 2005 moet geofysisch onderzoek duidelijkheid geven. Met grondradar is het achterterrein in kaart gebracht (zie kader Werking grondradar). Daaruit blijkt opnieuw dat er in de bovengrond geen grote muurresten te verwachten zijn, maar dat op een dieper niveau wel funderingen kunnen liggen. Daarop wordt besloten het achterterrein voorafgaand aan de bouw op te graven. Hierbij richt het onderzoek zich vooral op de restanten van de kloostergebouwen. De kapel verdwijnt niet uit helemaal beeld, maar de algemene verwachting is dat restanten hooguit op grote diepte aangetroffen zullen worden. Daar kunnen de resten in situ behouden blijven.

De opgraving op het terrein

Archeologische opgraving (2008)

Met die gedachte in het achterhoofd start in april 2008 de opgraving op het terrein¹⁾. Al na enkele dagen is het raak: op vijftig centimeter onder het maaiveld komen dikke muren naar boven, met zeer typerende steunberen. De kapel ligt er wel degelijk, en hoe! Terwijl het graafwerk vordert, komt steeds meer van de kapel naar boven. Bijkomend toeval is dat de resten precies binnen de damwanden van de bouwput blijken te liggen. Dat levert, met behulp van een ladderwagen van de Goudse Brandweer, een prachtig plaatje op²⁾. De kapel wordt vervolgens geheel opgegraven. Wat is er precies gevonden³⁾?

Fundering van de volledige kloosterkapel

De oudste aangetroffen gebruiksfase van het onderzoeksterrein loopt van circa 1475 tot 1572. Toen maakte het terrein deel uit

van het Clarissenklooster. Uit deze fase is de fundering van de volledige kloosterkapel aangetroffen, bestaande uit een palenfundering met raamwerk en daarboven een funderingsmuur. De kapel had een breedte van 10 meter en een lengte van 32 meter. Dat is uitzonderlijk lang voor een kapel, zeker op een

kleine locatie als deze. Binnen het koorgedeelte van de kapel bevonden zich ondermeer een hoofdaltaar en twee zijaltaren. Uit het exacte midden van de fundering van het hoofdaltaar is de onderzijde van een houten paal afkomstig, vermoedelijk een restant van een houten kruis.

- 1) Ontwikkelaar op de locatie is Bouwmij Gouda. De opgraving is uitgevoerd door het archeologisch opgravingsbedrijf Jacobs & Burnier, met assistentie van diverse Goldaleden, directievoering door Vestigia BV.
- 2) Met dank aan Onno Bartels en collega's van de Goudse Brandweer.
- 3) Op basis van gegevens uit het concept evaluatierapport van Jacobs en Burnier: J. Arts, 2008: evaluatierapport versie 4 (intern document)

Houten kruisrestant

Begravingen

In het koorgedeelte van de kapel zijn veertien begravingen aangetroffen. De individuen lagen op verschillende niveaus in houten kisten die met spijkers waren dichtgetimmerd (foto boven). In diverse graven - zowel binnen als buiten de kapel - is op de bodemplank een laag met plantaardige resten aangetroffen, lijkend op stro.

Behalve volwassenen - nonnen maar mogelijk ook burgers - zijn er ook kinderen begraven. Of het inderdaad allemaal vrouwen zijn, zoals je zou verwachten bij een nonnenklooster, moet nog worden onderzocht. Bij drie begravingen zijn vondsten aangetroffen die mogelijk als bijgiften te interpreteren zijn. Ter hoogte van de onderkaak van een individu zijn diverse fragmenten van een (zilver?)folie aangetroffen. In een ander graf bevindt zich een metalen ringetje en in een derde graf een spinklosje.

Ook buiten de kapel werd begraven: ten westen en noorden van de kapel zijn bij het verwijderen van de fundamenten plaatselijk ook begravingen waargenomen. Er zijn vijf individuen buiten de kapel aangetroffen. Dat wijst op de aanwezigheid van een kerkhof. In tegenstelling tot begravingen in kisten in de kapel lagen al deze individuen op een plank, dus er lijkt sprake te zijn van sociale stratificatie. Op ongeveer dezelfde diepte is een begraving binnen in de noordwestelijke hoek van de kapel gevonden. Alle zes

Begraving

begravingen konden in situ bewaard blijven, verder onderzoek was dus niet noodzakelijk.

Sporen van hergebruik

Binnen de kapel zijn duidelijk sporen van ander gebruik zichtbaar, uit de periode nadat de kapel haar religieuze functie had verloren. Een houten tonnetje in het koorgedeelte is gevuld met ijzerdraad en koolgruis en dateert in elk geval van na 1650. Vermoedelijk is dit tonnetje toe te schrijven aan het gebruik van de kapel als opslag van de stadstimmerwerf.

Ook uit een tussenwandje blijkt dat de kapel later op een andere

Hergebruikte ornamenten

manier is ingedeeld en gebruikt. In het tussenwandje zijn natuurstenen ornamenten verwerkt die mogelijk afkomstig zijn van het dak van de kapel (foto onder). Uit de bronnen is bekend dat het dak in 1582 is gesloopt. Hierna zijn de balken hergebruikt voor het herstel van de Sint-Janskerk. De ornamenten waarin de balken verankerd waren, verloren daardoor hun functie en konden worden hergebruikt. Of de in de kapel aangetroffen ornamenten ook daadwerkelijk uit het kapeldak afkomstig zijn of van een ander gebouw van het klooster, moet nog worden onderzocht.

Verdere bebouwing

Direct ten oosten van de kapel is de bestrating van de voormalige Clarissensteeg aangetroffen (foto Steeg). Die lag echt tegen de muur van de kapel aan, een beetje vergelijkbaar met het steegje Achter de Kerk naast de Sint-Jan. Ook daar liepen mensen direct langs de muren van de kerk, zonder hekjes of wat dan ook.

Restanten van andere gebouwen van het Clarissenklooster, zoals de dormter (slaapzaal) en de refter (eetzaal), zijn niet aangetroffen. Misschien maken de diepe (kelder?)-restanten in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksterrein deel uit van gebouwen van het kloostercomplex. Maar gezien de historische cartografische bronnen bevinden deze gebouwen zich waarschijnlijk buiten het onderzoeksterrein en (deels) ter plaatse van de huidige bebouwing. Daardoor was het niet mogelijk deze gebouwen te onderzoeken. Geen andere sporen van het klooster dus. Wel zijn er ten oosten en zuidwesten van de kapel nog diverse funderingsresten ontdekt die deel uitmaken van gebouwen die tegen de kapel zijn geplaatst. Deze panden dateren vermoedelijk uit de periode van 1572 tot 1690, toen het kloosterterrein als stads-

timmerwerf in gebruik werd genomen. Verder naar het westen, op het achterterrein, zijn verschillende funderingsresten aangetroffen van gebouwen die dateren uit de 18^e-20^e eeuw. Gezien de aard van de resten en de ligging binnen de voormalige stadswerkplaats hadden deze gebouwen voornamelijk een ambachtelijke/ industriële functie.

Opvallende vondsten

Buiten het gebruikelijke vondstmateriaal zoals aardewerk, bot en kleipijpen, zijn er ook een paar bijzondere vondsten aangetroffen. Zo is net buiten de kapel een zeer grote lap leer opgegraven, die gevoerd lijkt te zijn. Een eerste analyse lijkt te wijzen op een soort tent. Ook is er een kuil gevonden met beenbewerkersafval: afgezaagde uiteinden van middenvoetsbeenderen. Het materiaal kan tijdens het functioneren van het klooster zijn gebruikt voor de productie van kralen voor rozenkransen, maar voor een dergelijk ambacht zijn (nog) geen directe aanwijzingen aangetroffen. Datering van de kuil zal uitwijzen of deze gelijktijdig aanwezig was met het klooster of niet.

Tenslotte is er nog een interessante

aardewerkscherf aangetroffen, waarop een erotische afbeelding zichtbaar is. Niet echt de vondst die je in een braaf nonnenklooster zou verwachten. De scherf moet dan ook worden toegeschreven aan de periode daarna.

Het verkeerde been

Hoe kan het nu dat de kapel zo ondiep bewaard is gebleven, terwijl dertig meter verderop is aangetoond dat de kapel veel dieper zou moeten liggen? En waarom is bij het geofysisch onderzoek geen enkel spoor aangetroffen van de muren van de kapel?

Een echt goed antwoord is daar niet op te geven. Het lijkt erop dat we op het verkeerde been zijn gezet. De muren van de kapel waren zo goed gefundeerd dat ze minder ver gezakt zijn dan de grond eromheen. Daardoor zijn de muren tot vlak onder maaiveld bewaard gebleven. Dat hebben we nog nergens anders in Gouda gezien. Resten uit de 15^e eeuw bevinden zich in Gouda normaal gesproken op een diepte van minimaal twee meter.

Dat het geofysisch onderzoek niets opleverde, is een nog groter raadsel. Het is niet ongebruikelijk dat kleine, dunne muren worden gemist. Maar zulke zware muren als die van de kapel, en dan ook nog zo ondiep, komen normaal gesproken duidelijk uit het beeld naar voren. Het onderzoek is uitgevoerd zoals het moest, daar ligt het niet aan. Wellicht heeft de hoge grondwaterstand een rol gespeeld. Of de bodemverontreiniging heeft het resultaat beïnvloed. Zekerheid over de oorzaak is er niet. In overleg met de specialisten zullen we onderzoek doen om vergelijkbare missers in de toekomst te voorkomen.

Clarissensteeg

Wat als we dit geweten hadden?

Door de verkeerde indruk die in het vooronderzoek is ontstaan, kwam de ontdekking van de kapel als verrassing. Maar had het verschil gemaakt als de kapel wél tijdens het vooronderzoek was ontdekt? Had de kapel dan wel behouden kunnen blijven? Tijdens de open dagen vroegen veel mensen zich dat - terecht - af.

Het was natuurlijk prettig geweest als we vooraf hadden geweten dat de kapel aangetroffen zou worden. Maar voor het vervolg had het niet veel uitgemaakt. Behoud van de complete kapel in situ - op de plek waar hij nu bleek te liggen - zou hebben betekend dat alle bouwwerkzaamheden op de locatie onmogelijk zouden zijn. Dat was feitelijk geen optie. Daarvoor is de kapel, hoe mooi ook, niet belangrijk en uniek genoeg. Ter vergelijking: alleen al in Gouda hebben zeker zes vergelijkbare kapellen gestaan. Hiervan kunnen in veel gevallen de resten nog in de bodem aanwezig zijn. En in het geval van de Agnietenkapel staat deze zelfs nog overeind.

Ook als de ligging en omvang van de kapel vooraf wel bekend waren geweest, zou deze dus opgegraven en grotendeels verwijderd zijn ten behoeve van het bouwplan. Die opgraving zou hetzelfde zijn geweest als de opgraving die nu is gedaan. Ook de resultaten zouden hetzelfde zijn geweest. Een groot deel van het muurwerk moest hoe dan ook weg, dat viel niet te vermijden. Maar alle informatie is wel bekend en blijft voor de stad behouden!

Scherf met erotische afbeelding

En nu?

De komende tijd werkt het onderzoeksbureau de resultaten uit. Tegelijkertijd bekijken de ontwikkelaar, Platform Binnenstad, de nieuwe bewoners van het nieuwbouwcomplex en de gemeente naar de mogelijkheden om iets van het klooster zichtbaar te maken op de locatie. Een groot deel van de funderingen is natuurlijk weggehaald, maar een hoek van het koor is nog aanwezig. Vanaf die fundamenteën zouden de muren weer een stukje opgebouwd kunnen worden, zodat die hoek van de kloosterkapel weer herkenbaar wordt. Ook kan wellicht op het binnenterrein de ligging van de kapel zichtbaar gemaakt worden, door lijnen in de bestrating weer te geven. De definitieve reconstructie is nog niet bekend. Maar zeker is dat er op de locatie een blijvende herinnering komt aan de opgraving en de geschiedenis van Gouda.

Agnietenkapel

Kijk eens omhoog naar Markt 4

Het pand aan Markt 3 is in 1989 aangewezen als Rijksmonument. Maar het naastgelegen pand aan de linker kant, nummer 4, niet. En dat is vreemd want ze delen een waardevolle middeleeuwse kap. Het linker pand is daarom aangewezen als gemeentelijk monument. Hoog tijd om eens aandacht te besteden aan dit pand aan Markt 4.

Als je op de Markt loopt - en bij nummer 4 niet naar de spullen van Christine le Duc kijkt maar naar boven - dan zie je wat vreemds. Het lijkt alsof de nummers 3 en 4 twee aparte panden zijn, met twee eigen voorgevels die niet even hoog en breed zijn. Maar kijk je nog iets hoger, dan zie je dat ze wel één gezamenlijk kap delen: een relatief zeldzame middeleeuwse kapconstructie.

Oudste bouwwerken van de Markt

De panden Markt 3 en 4 behoren tot de oudste bouwwerken van de Markt. Vanwege de middeleeuwse

kap zijn ze van groot belang voor de bouwgeschiedenis van dit deel van de stad. De Markt ontwikkelde zich vanaf het einde van de veertiende eeuw tot een nieuw stadscentrum. Dit was een uitbreiding van het op dat moment bestaande centrum van de stad, namelijk de bebouwing langs het water van de haven en de Gouwe. Aan de Markt vestigden zich winkels en uitspanningen. Tot circa 1900 werd dit deel van de Markt Botermarkt genoemd.

Oorspronkelijk één pand

Markt 3 en 4 zijn oorspronkelijk gebouwd als één pand met een

gezamenlijke kap; waarschijnlijk een zadeldak tussen twee topgevels. Dit is een dak dat bestaat uit twee tegen elkaar geplaatste hellende dakschilden. Later is de topgevel vervangen door een lijstgevel - een gevel met een kroonlijst over de hele breedte van de gevel - met een schilddak - een dak bestaande uit twee driehoekige schilden aan de smalle en twee trapeziumvormige schilden aan de lange zijde. Markt 4 is naderhand vergroot door een 'osendrop' links van het pand erbij te betrekken. Een osendrop is een strook tussen twee huizen in, die onbebouwd was om het water van het dak te laten druipen en af te voeren. Hierdoor is het linker pand breder dan het rechter.

Foto uit 1900: voor Markt 4 staan de mensen

Door de jaren heen

In 1885 kreeg het linkerpand een nieuwe winkelpui. De opdrachtgever hiervoor was goudsmid N. Olifiers. In 1900, zoals op de foto te zien is, bezaten Markt 3 en 4 nog een gezamenlijke voorgevel. Dat was een lijstgevel met samenhangende indeling.

In 1911 is de hele voorgevel van het linkerpand vernieuwd. Toen ontstonden de gescheiden gevels. De derde bouwlaag werd opgewaardeerd tot volwaardige laag met hoge ramen. De opdrachtgever was C. Keet. Volgens reclameopschriften op de voorgevel handelde hij in ledikanten, vitrages, tapijten, bedden, matrassen en dekens. Het interieur van het pand veranderde ook. Op de begane grond ontstond een winkelruimte met een pui aan de voorzijde en achterzijde. Vaste onderdelen waren een toonbank, een kantoor en bergruimte. Op de eerste verdieping was eveneens een verkoopruimte met een vaste getimmerde toonkast en ook een woonkamer met keuken. Op de tweede verdieping kwam een magazijnruimte, een kamer en een alkoof (een klein slaapvertrek naast een grotere kamer).

In 1947 werd het interieur wederom verbouwd. Opdrachtgever was C. IJff volgens wie het pand geheel uitgewoond was. In zijn plan werd op de begane grond het kantoor van 1911 verplaatst, net als de trap. De vaste toonbanken verdwenen toen ook. Er kwam een tussenwand in de winkelruimte die de ruimte scheidde in een winkeldeel aan de voorzijde en een magazijndeel aan de achterzijde. Ook de bovenwoning met keuken op de eerste verdieping werd rigoureuus vertimmerd en de trap werd verplaatst.

Gezamenlijke middeleeuwse kap

Het meest bijzondere aan deze panden is de gezamenlijke kap. Bij een schouw van het interieur bleek de kap te dateren uit het eind van de middeleeuwen; tussen 1400 en 1550. De kapconstructie en een

goed zichtbare serie ingekraste telmerken op de eikenhouten gebinten (zie foto) wijzen erop dat de kap van vóór 1550 is. Telmerken werden aangebracht op de onderdelen van een houtconstructie om er voor te zorgen dat alle onderdelen op de juiste wijze met elkaar verbonden werden en op de juiste plaats kwamen. Ook de steile dakhelling duidt op ouderdom. Nader onderzoek, bijvoorbeeld dendrochronologisch, kan over de precieze datering meer zekerheid geven.

Kortom, een voorgevel vertelt niet altijd alles over wat zich daarachter bevindt. En het is de moeite waard om vaker omhoog te kijken!

Dit artikel is gebaseerd op onderzoek en beschrijving van Dolf Broekhuizen uit 2005.

De kapconstructie met ingekraste telmerken

Lopen door Gouda's 'geheime onderwaeter weerelt'

In de binnenstad van Gouda wordt een 'verborgen' wateronderdoorgang zichtbaar. De veertig meter lange onderdoorgang - vanaf het voormalige casino via de Dubbele Buurt naar Achter de Kerk - wordt voor restauratie tijdelijk drooggelegd. Een unieke kans om een kijkje te komen nemen in Gouda's 'geheime onderwaterwereld'.

In het gemetselde gewelf is omstreeks 1955 een betonconstructie aangebracht, met sleuven waarin schotten konden worden geplaatst. Gebruik van de onderdoorgang door boten werd hiermee onmogelijk. In september 2007 bood de verbouwing van het voormalige casino, het pand boven de 'verborgen' onderdoorgang, gelegenheid deze te onderzoeken. Het bleek dat de onderdoorgang in een dusdanig goede staat was, dat restauratie en bevaarbaar maken mogelijk was. Het gemeentelijk projectbureau Cultureel en Haven Kwartier (CHK) is in het voorjaar van 2008 gestart met de voorbereidingen voor deze restauratie.

Uniek waterstelsel zichtbaar

Met de restauratie van de onderdoorgang wordt een gedeelte van het unieke Goudse waterstelsel in ere hersteld. De onderdoorgang is een belangrijk onderdeel van het Goudse historische waterstelsel. Dit waterstelsel wordt nationaal en internationaal zeer interessant gevonden en krijgt terecht steeds meer aandacht. Het watersysteem

Historische kaart uit 1847

in Gouda is een ingenieus netwerk van grachten en watergangen. Men maakte vroeger handig gebruik van het verschil in hoog en laag water in de Hollandse IJssel om de grachten en 'riolering' van Gouda schoon te spoelen: het zogenaamde

schuren van de grachten. De waterkering naast de Sint-Jan speelde hierin een belangrijke rol. In de middeleeuwen en daarna waren schone grachten belangrijk voor de hygiëne, én voor het brouwen van lekker bier!

De Donkere sluis

Kelder in de onderdoorgang

De gemetselde gewelven van de onderdoorgang

Waterrecreatie

De gemeente Gouda heeft het openstellen van de onderdoorgang voor kleine boten en kano's hoog op de agenda gezet. De restauratie van de onderdoorgang creëert een nieuwe mogelijkheid voor dit soort waterrecreatie: een doorgaande vaarroute door het kernwinkelgebied met hoge cultuurhistorische en belevingswaarde.

Verbetering waterkwaliteit

Ook hoopt de gemeente dat met de restauratie de waterkwaliteit van het binnenstedelijke water, met

name de slotgracht rond de motte, verbeterd. Ook het hoogheemraadschap van Rijnland ziet deze kans en overweegt of het mogelijk is zowel praktisch als financieel aan dit project mee te doen.

Onderdoorgang open voor publiek

Voor technisch en bouwhistorisch onderzoek wordt de onderdoorgang tijdelijk drooggelegd. De onderdoorgang is dan ook even open voor publiek. Historische watergewelven zijn zichtbaar en bezoekers kunnen een blik werpen op oude geheimzinnige kelders en ondergrondse gangen. Eind oktober vond

de eerste openstelling plaats. Ruim 8000 bezoekers hebben de onderdoorgang bezichtigd. Ook tijdens Gouda bij Kunstlicht, van 19 tot 28 december, is het mogelijk de onderdoorgang te bezoeken. Omwonenden, bezoekers en scholen kunnen deelnemen aan diverse activiteiten. Het CHK organiseert dit alles in samenwerking met verschillende partijen in de stad: de vrijwilligers van het Watergilde, Goudse Glorie en het Historisch Platform de SMG, VVV-Groene Hart, de Brede School en Streekarchief Midden Holland.

Voor meer bijzonderheden:
www.gouda.nl/chk.

Korte berichten

Magazine Erfgoud: speurtocht naar sporen

Afgelopen september vond de Open Monumentendag voor de tweeëntwintigste keer plaats. Het thema was dit jaar 'Sporen'. Het magazine 'Erfgoud' - sinds 2007 jaarlijks uitgegeven door Stichting Open Monumentendag Gouda - is helemaal gewijd aan dit thema. In een mix van kortere en langere artikelen, interviews en bijzonder beeldmateriaal neemt Erfgoud 2008 u mee op een speurtocht naar sporen van stadsontwikkeling, bedrijvigheid en samenleven in de Goudse geschiedenis.

Het magazine is verkrijgbaar bij de Goudse boekhandels voor € 8,-. Ook de uitgave van 2007 (thema Moderne Monumenten) is nog te koop. Voor informatie kunt u contact opnemen via tel. (0182) 58 82 48.

colofon

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda.
Er kunnen geen rechten aan worden ontleend.

- oplage:** 1.000 ex
- redactie:** Dorothee Posthumus Meyjes (gemeente Gouda),
Brenda van der Laan (Communicatiewinkel, Utrecht).
- auteurs:** Marianne Driehuijs, Maarten Groenendijk,
Dorothee Posthumus Meyjes, Jacqueline Stout
Ans van den Berg.
- foto's:** BAAC BV, Onno Bartels, Jacobs&Burnier, Maarten
Groenendijk, Oscar van der Wijk, gemeente Gouda,
Dolf Broekhuizen, foto bij artikel Markt 4: Dr. A. Schey-
grond, Namen der Goudse Straten, Alphen a/d Rijn,
1981.
- vormgeving:** afdeling Grafische Vormgeving gemeente Gouda.
- druk:** Drukkerij Twigt bv Waddinxveen.

De nieuwsbrief is gratis af te halen in stadswinkel Buytenerf (Klein Amerika 20), bij balie Antwerpseweg 5, bij de balie van het Stads-kantoor Agnietenstraat 24 en bij de VVV, Bibliotheek en Musea. Ook vindt u de nieuwsbrief op www.gouda.nl/archeologie.

Commissie Cultuurhistorie

De samenstelling van de commissie Cultuurhistorie heeft een wijziging ondergaan. Architectuurhistoricus Wijnand Galema is sinds september lid van de commissie. Hij heeft de plaats ingenomen van de heer Groenendijk, wiens termijn was verlopen. Het accent van zijn werkzaamheden ligt op naoorlogs erfgoed. Momenteel is hij werkzaam als programmaleider bij AIR, Architectuurcentrum Rotterdam. Ook heeft de commissie weer een secretaris in de persoon van Piet Homan. De nieuwe secretaris was al in dienst van de gemeente en is ook secretaris van de Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit (ARK).